

Aurora Philosophorum: de Nederlandse excerpten

De hier volgende prozatekst beslaat veertien pagina's in het handschrift London BL Sloane 1255, een veeltalige compilatie van alchemistische teksten in rijm en in proza. Het werd in de jaren 1587-ca. 1602 samengesteld door de arts-alchemist Joos Balbian (Aalst 1543-Gouda 1616).¹ Het draagt daar de titel *Een ander cleyn tractaat van den Lapis philosophorum*. Balbian vermeldt geen auteur, jaartal of bron.

Deze tekst bestaat vrijwel volledig uit vertaalde excerpten uit de *Aurora Philosophorum*, 'Het morgenrood der wijzen' van 'Theophrastus Paracelsus'. De *Aurora* is in 1577 voor het eerst gepubliceerd door de paracelsist Gerhard Dorn², die veel werken van Paracelsus in het Latijn uitgegeven heeft. Uit onderzoek van Kahn blijkt, dat de *Aurora* teruggaat op een Duits pseudo-paracelsistisch tractaat, geschreven na 1564.³ Inmiddels verscheen een studie over de overlevering van de tekst van de hand van Philip Redl.⁴ Redl verwijst ook naar de Nederlandse tekst. Op twee punten kan ik zijn gegevens aanvullen: Paracelsus wordt weliswaar vermeld, maar niet als de auteur, en Balbian heeft de tekst wel afgeschreven, maar mijns inziens niet vertaald.⁵

De oorspronkelijke *Aurora* beslaat zowel in het Duits als in het Latijn twintig hoofdstukken. De zes eerste behandelen de oorsprong en geschiedenis van de alchemie vanaf Adam, de aartsvaders, Moses en de Egyptenaren. De Grieken worden nogal negatief voorgesteld. Het vervolg gaat nogal uitvoerig in op de dwalingen en mislukkingen van onbekwame alchemisten, die de verholde beschrijvingen van de wijzen ten onrechte letterlijk hebben opgevat. Er wordt bovendien ongezouten kritiek geleverd op een aantal van de meest gerenommeerde deskundigen op het gebied van de alchemie.

De bewerking in het Balbian-handschrift begint met een korte inleiding, die niet in de *Aurora* zelf voorkomt en waarin Paracelsus met instemming geciteerd wordt. Deze wordt

¹ Zie Annelies van Gijzen, *Joos Balbian en de steen der wijzen*. Leuven, Peeters, 2004. Dit bevat ongeveer een derde van deze tekst met een vertaling in modern Nederlands (p. 121-130).

² Mechelen, ca. 1530- na 1584.

³ Didier Kahn, "Les débuts de Gérard Dorn d'après le manuscrit autographe de sa *Clovis totius Philosophiae Chymisticae* (1565)", verschenen in: J. Telle (red.) *Analectica Paracelsica*. Studien zum Nachleben Theophrast von Hohenheim im deutschen Kulturgebiet der frühen Neuzeit, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1994, en Didier Kahn, 'Le retour de Gérard Dorn sur la scène éditoriale de Bâle'. In: *Nova Acta Paracelsica* 24/25 (2010/2011), p. 125-156.

⁴ Philipp Redl, 'Aurora Philosophorum; Zur Überlieferung eines pseudo-paracelsistischen Textes aus dem 16. Jahrhundert.' In: *Daphnis* 37 (2008), 689-712.

⁵ Binnenkort op deze site: nadere toelichting over dit punt (in het Engels, lijkt me).

gevolgd door de vrijwel woordelijke tekst van acht van de twintig hoofdstukken.⁶ De eerste helft van de tekst in het Balbian-handschrift komt overeen met de hoofdstukken 7 tot en met 10 van de *Aurora*. Dan motiveert een ‘ik’ dat hij enkele onderwerpen, die hij al eerder of elders had behandeld, hier niet nader bespreekt. Het vervolg van de tekst in het handschrift komt overeen met de vier laatste hoofdstukken, 17 tot en met 20 dus, van de *Aurora*.

Het interessantste in het perspectief van het Hollandus-onderzoek is het hiaat in de tekst. De overgeslagen hoofdstukken zijn namelijk inhoudelijk uitgesproken Isaaciaans. Bovendien wordt de naam van Isaac (zonder toenaam) in de Duitse handschriften juist in deze hoofdstukken enkele malen vermeld: de procedures met vitriool en antimoon zouden van hem afkomstig zijn. Het ziet er dus naar uit dat de bewerker dit stuk niet hoefde te vertalen omdat het al bestond, en wel in het Nederlands.

Maar de kwestie is gecompliceerder. Deze stukken zijn ook nauw verwant aan enkele tractaten die in handschrift en druk omloop zijn geweest onder de naam van Roger Bacon. De oudste bronnen ervoor zijn in het Duits. De echte Roger Bacon heeft er natuurlijk niets mee te maken. Isaac des te meer. Hoe dit alles precies in elkaar steekt, kunt u binnenkort elders op deze site vinden.

De teksteditie volgt de gebruikelijke principes. De regelschikking in het handschrift is genegeerd. De spelling van de u,v en w en i en j is aangepast aan het moderne gebruik. De hoofdletters en interpuncties zijn aangepast en beogen het lezen van de tekst te vergemakkelijken. De tekst is verdeeld in alinea’s die doorgenummerd zijn (1 tot en met 42). Dat is handig als ik nog eens annotaties toevoeg.

Twee handschriften van de Duitse *Aurora*, waaronder het oudste, zijn inmiddels online beschikbaar op de prachtige site van de Heidelbergse Universiteitsbibliotheek:

Persistente URL: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg600>

Persistente URL: <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg303>

⁶ Enkele details (de ‘stelliones’ en de ‘trutas’ in par. 9 en 10) bewijzen dat het tractaatje zeker op een Latijnse tekst teruggaat; die tekst was niet geheel identiek met de gedrukte tekst van 1577: de ‘putaticii philosophi’, ‘vermeende filosofen’, uit cap. 18 (Kahn 1994 p. 114) zijn bij Balbian ‘peripatetici’.

Een ander cleyn tractaet
van den *Lapis Philosophorum*

1. [206r] Dit is om te maecken den *Lapis Philosophorum* ofte den Steen der Wysen. Om die metalen daermede te doen veranderen alsoo dat een slecht metael gemaect mach worden tot een goet, beter ende fix metael, te weten: om yser, ten, coper ende silver tot een oprecht gout te maecken. Hier toe hebben die Alchemisten veel moeite ende aerbeits gesocht ende veel preparatien daer toe gedaen. Want die filosofen die hebbent geschreven door parabolische ende methaphorische woorden ende veel wonderbaerelyck namen hebbent sy gegeven. Daerom hebbender die Alchemisten in gedooft ende hebbent gesocht daert niet in en was, hoewel dat nochtans in elck dinck eenen *lapis* steect, maer en dient niet tot der transmutatie der metaelen, maer dient wel tot der transmutatie der crancheiden, naer syn virtuten ende crachten die in hem syn.

2. Eenen anderen *lapis* steect in de cruyderen, eenen anderen in de gesteenten, eenen anderen in de mineralen, eenen anderen in de metalen, eenen anderen in de peerlen, eenen anderen in de marcasiten ende eenen anderen in de gedierten: en alsoo heeft elck synen *lapis* bisondere, elck naer syn macht die in hem is.

3. Maer ghy moet verstaen dat den rechten grooten *lapis* die wy soecken gemaect wort door die metalen, in de metalen ende van de metalen: want *Paracelsus* die secht in sijn groote chirurgie: Laet dat gout ende den *Anathar* die eerde sijn ende den meester die moet die wassende cracht geven, want dat gout dat wert den *Lapis Philosophorum* genaempt. Daerom, secht *Paracelsus*, soo wij daer rogghe saeit die en sal gheen terwe maeien. Daerom moet men alsulcken saet saeien als men maeien wilt. Ende die ditte doen wilt die moeder met toe gaen gelijk als den lantsman met syn lant doet heer hy vruchten daer van can gecrijgen. Te weten dat die eerde open gedaen moet worden ende dat lant moet gebroken worden ende van het oncrut gesuivert ende gereinicht heer hij vruchten daer in gewinnen can, ofte anders en soude het saet oock niet voorts commen. Alsoo moeten oock die metalen ende mineralen gebroken ende open gedaen worden ende verandert van huerlier metaelsch wesen alsoo dat se de gesteltenisse krijgen van eenen vitriolum, flores ofte turbith, ofte lootwit, ofte menie, ofte tot tincturen, ofte tot olien ende dan door de seven graden huerlier leden gebroken, als door calcineeren, sublimeeren, solveeren, [206v] putrificeeren, distilleeren, coaguleeren ende tingeeren ofte coleuren, ghelyc ghy hier naer noch meer sult hooren daer van.

4. Nu is te weten waerin dat de sophisten den *lapis* gesocht hebben ende van huerlier dolinghe, ende van sommighe Alchimisten dye den *lapis* gesocht hebben in sommighe gecoleurde sappen ofte vochticheden van cruyderen. Want sommighe Alchimisten dye hebben het sap van chelydonie uyt geperst ende hebbent in de sonne geset opdat het soude moghen verkeerren *per se* tot een herte ende drooghe materie; welcke herte masse sy daer naer hebben gestooten tot een subtyl pulver, wesende seer bruyn van coleure; ende hebben dan daernaer dat pulver geworpen op den *mercurium*, meynende dat den *mercurius* daerdoor soude veranderen in gout, hetwelcke alsoo niet gevallen en is, want het daertoe oock niet en dient. Sommighe Alchimisten dye hebben onder dit pulver vermenghelt *sal armoniack*, dye andere hebbender onder vermenghelt den colchotar van den *vitriolum*, meynende door dye middelen te commen tot den rechten *Lapis Philosophorum*.

5. Dye sommighe nemen in stede van het voorseyde pulver het sap van *persicaria*, *bufonaria*, *dracunculus*, *tytymalus*, *cataputia*, *flammula* ende dyergelycke noch veel meer; ende hebben alsoo dan het sap gedaen in een gelas wel toe gestopt ende dan eenen tyt lanck alsoo geset in werm asschen, mits eerst daer by gedaen hebbende *mercurium*. Ende is gebuert dat den *mercurius* daer af verkeerde tot asschen ende is oock alte male te vergeefs geschiet.

6. Veel Alchemisten hebben uyt dye *vegetabilia* getrocken huerlier oliën, salien ende sulphuren ende dat door sommighe hantgrepen, maer oock al te vergeefs. Want uyt die sauten, sulphuren ende olien van dye selve cruyderen en can den *mercurius* niet gecoaguleert worden, nochte daer en can gheen projectie noch tincture af gecommen dye warachtich ende bestandich sy. Daerom segghen sy dat het is een materie *vegetabilis*; want even gelyck als dye naturelycke boomen in huerlier behoorelycken tyt veel diveersche coleuren van blommen voort brenghen, alsoo doet oock dye materie van den *Lapis Philosophorum*. Dye brencht oock voorts veel schoone coleuren ende dat in de productie van syn coleuren, want uyt dye filosoofsche eerde daer spruyt uyt een materie even leens [207r] als een spongiachtighe materie; ende sy segghen dat de vrucht van synen boom tendeert, respondeert ende toe behoort totten hemel, want den steen dye hout in hem syn siele, syn lichaem ende synen geest ofte *spiritus*.

7. DIT IS VAN DENGHENEN DIE DEN *LAPIS* gesocht hebben in leevende dinghen ofte in de gedierten ende beesten. Sommighe dye segghen duer een gelyckenisse, dat syn materie is *lac virginis*, ende het coleur van den roosen syn gebenedyt bloet, welck nochtans alleene den propheten ende den Sone Gots toe comt. Daer uyt hebben dye sophisten genomen, dat men deese filosoofsche materie soude soecken int bloet van de gedierten ofte in het smenschen

bloet, ende datte door die boven geschreven oorsaecken: om dat se gevoet worden door dye vegetabilien ende gemaect van de veen ofte beesten. Dye andere hebbent gesocht int haer, dye andere in *sal urynae*, dye andere in hinneneyeren, dye andere in melck, dye andere in calck van eyerschalen, met de welcke alle sy meynden den *mercurium* te fixeeren. Sommighe hebben getrocken het sout uyt oude stelle pisse, ja, wel stinckende, meynende dat het is dye materie van den *Lapis Philosophorum*.

8. Ende sommighe schicken het witte van de eyeren het silver toe, ende den doyer van de eyeren schicken se het gout toe; maer sy deden derby *tartarum* ende dit deden sy al te samen in een gesloten gelas, ende hebbent laten putrificeeren in *balneo marie*, ende hebbent daer in soo langhe laten staen totdat de witte verve ofte couleur verkeert is geweest tot een seer buyter maten roode verve, soo root als bloet, ende lietent soo langhe staen totdat het seer stonck, ende als dan hebbent sy overgedestilleert, maer niet bequaem tot ons werck ofte conste. Die andere dye hebben het wit ende doyer van de eyren geputrificeert in peerdemest, ende is dan daeruyt gecommen ende gegenereert een *basiliscus*, den welcken sy daernaer gebrant hebben tot een seer buyter maten root pulver, ende daarmede meynden sy te tingieren de metalen, waer af dat den autheur geweest is Gilbertus Cardinalis in syn tractaet.

9. Veel die daer syn dye nemen de ossengallen, ofte oock van ander dieren, ende daeronder vermenghelt gemeen sout, ende hebbent alsoo tot een liquor gedestilleert, waermet dat se dan vermenghelden de cementeerpulvers om dan voorts dye metalen daarmede te tingieren en coleuren, ende [207 v] om dan voorts daer af te maecken *pars cum parte*; maer daeren is niet af gecommen tot perfectie.

10. Die sommighe hebben genomen tutia met sijn additien ende ander *sanguinis draconis* ende alsoo noch veel meer andere, ende meynden daarmede het copper ofte het *electrum* te permuteeren ende te veranderen in gout. Die andere hebben oock genomen thien ofte twintich *stelliones*, dat sijn van die lichtwormen die men tsonerdaechs op den wech vint, die namen sij ende sloten se in eenen pot ende lieten se daer in sonder eeten, alsoo datse dul worden ende dan d'een den andere op at, soo datter maer een af levende en bleef, den welcken sij daer naer op voeden met het vijlsel van copper, ofte van eenich *electrum*, meynende dat dat geslachte van gedierte dat minerael soude verkeeren tot fijn gout. Ende ten lesten hebben sij die beste gebrant tot een seer roode materie ofte pulver, welck pulver sij meynden dat gout was, maer sij sijn oock daer door bedroghen.

11. Andere hebben oock den *lapis* gesocht in de visschen diemen heet *trutas*, in welke visschen sij somtijts gout gevonden hebben ende datte door anders gheen oorsaecke dan om dat dit geslachte van visschen in de rivieren ende wateren somtijts gout vinden ende

dat dan op eeten, want syer naer raesen. Maer sulcken visschen en vintmen niet veele, maer seer wel alsulcken bedrieghers ende bedroch vintmen noch veele in de paleisen ende salen van groote princen ende graven. Maer vorwaer, den *Lapis Philosophorum* en dient niet gesocht in eenighe gedierten ofte beesten. Ick woude wel dat dit selvighe hem een ieder aentrock.

12. Nu, welaen, gheen dinghen soo groot nochte soo slecht en isser dat niet en sal worden in den laetsten tijt int openbaer ende licht commen, want Godt heeft die leprosen ende melaetsche door menschen geholpen met de metalen ende maectese van alle gebreken ende vuilicheden vrij, waerom datse niet te vergeefs en segghen dat haerlieder *lapis* es een gedierte ende beeste. Dit *magisterium* is alleen toe gelaten ende gegeven den propheten, den Gotsheileghen ende den Gotsalighen, waer door dat het gebuert dat desen *lapis* een gedierte geheeten wort, want int bloet van desen steen is verborghen sijn siele. Ende het wort oock gemaect van het *corpus* ofte lichchaem, van den *spiritus* ende siele. Door die selvighe reden soo heetent sij eenen *microcosmus* [208r], de welcke de gedaente van alle dinghen ter werelt ende gelijckenisse heeft. Ende daerom soo segghen sij wederom dat het een beeste is, gelijk als Plato secht dat die beeste de grote werelt is.

13. DIT IS VAN DEGHONE DIE DEN *LAPIS* gesocht hebben in dinghen dye leuen in hebben. Die Sophisten dye syn in dolinghe gecommen, meynende dat den *lapis* sy dryvaudich ende van dry distincte geslachten, als te weten: *vegetabilis mineralis* et *animalis*. Daerom soo hebben sy hem gesocht in de mineralen, ende dese intentie is verre verscheen van de meyninghe der philosophen. Maer dit moet ghy gade slaen: als dat syn nature is een mineraelsch sperma, ende gedistribueert ofte gedeylt in veelderande ende vremde geslachten. Te weten: in *sulphurem*, *salien*, *boras*, *sal nitrum*, *sal armoniacum*, aluyn, *arsenicum*, atrament, *vitriolum*, *lapis hemathites*, *auripigmentum*, *realgar*, *magnesia*, *cinober*, anthimonie, *talcus*, *cachimia* ende in marcasiten, ende alsoo voorts noch veel meer. In dese alle noch in elck besondere en is de nature nocht ooc de materie van onser *lapis* niet te soecken, hoewel dat in de sommighe voorgenomde stucken sommighe coleuren ende tincturen syn, maer niet dienende tot onsen transmutatie ofte den *Lapis Philosophorum* ende om van de onperfecte metalen een perfect metael te maecken.

14. Want door sommighe experimentien ende door het laboreren int vier soo betooghen sylier seer veel diveersche permutatien ende datte in de materien van den metalen, waeruyt dat de Sophisten een oorsaecke genomen hebben den *mercurium* aen te gaen met veelderly tormenten oft quellinghen. Als door sublimeeren, coaguleeren, precipiteeren, ende

met sterck waters, ende met dyergelycke dinghen noch veele meer, welcke dolinghe men altemale moet vlien ende laten varen. Ende oock alle andere sophistiche preparatien der metalen met de mineralien der purgeeringhen ende dye gefixeerde spiritussen van den metalen. Soo ghy oock schouwen ende laten varen moet alle dye gemeene preparatien van den *lapis*, gelyck als van Geber, Albertus Magnus ende dergelycke sophistiche preparatien noch veel meer. Te weten: huerlier sublimatien, destillatien, rectificatien, circulatien, putrifactien, conjunctien, solutien, *ascensiones* ofte opsublimatien, coagulaten, calcinatien ende *incerationes*, dat syn vermengelinghen. Ende oock dat reverbereeren, reverbereerhovens, liquefactien, *finus equinus*, asschen, sant ende dergelycks noch [208v] meer, als cucurbyten, pellicanen, retorten, violen, fixatorien ende meer andere.

15. Alsoo ist oock te verstane met dye sublimatien van den *mercurius* ende duer dyen mineraelschen spiritus tot een witte ende roode tincture, gelyck als door vitriolum, salpeter, aluyn, crocus marti, van de welcke al Johannes de Rupescissa valschelycken af leert in syn tractaeten van synen *Lapis Philosophorum* tot eenen rooden ende witten steen. Ende ghy moet oock laten varen dye particulare stucken van den Sophist Geber, gelyck als daer syn seven sublimatien ofte mortificatien ende revificatien van den *mercurius* met syn preparatien door het saut van pisse, welcke alle valsche luegenen syn. Want ick hebbe gesien datse den mercurium gebrocht hebben door dye alchimistische conste tot een lichchamelick metael, wesende goet ende fix in alle preuven. Maer het was valsch op den test, soo dat het nergens toe en dochte.

16. DIT IS VAN DE GHONE DIE DEN *LAPIS* GESOCHT hebben in de mineraliën. Sommighe van de Sophisten hebben den *mercurium* seven mael gesublimeert ende hebbender alsoo een fixe olie uyt getrocken, waermede sy meynden de onperfecte metalen tot perfecte metalen te maecken, maer het was al te vergheefs. Andere dye purgeeren den *vitriolum* seven mael als door calcineeren, solveeren, coaguleeren; daerby doende twee deelen van *Sal armoniack*; sublimeerent op dat het resolveeren mach tot een wit water ende doen dan daerin het derde deel soo veele *mercurium vivum*, opdat den *mercurius* daerin mach coaguleeren. Ende dan daernaer soo hebben se dicwels den *mercurium* van den vorseiden *vitriolum* ende *sal armoniack* af gedroocht opdat het soude tot eenen steen worden, ende desen steen dye uyt den *vitriolum* gemaect is dye heeten sy den rooden Sulphur der philosophen; waermede dat se gegaen totter solutien ende coagulatien dienende tot den *Lapis Philosophorum*, maer in de projectie en hevet niet gedocht. Die andere hebben den *mercurium* gecoaguleert door *aquam aluminis* ende dat gemaect tot een herte dicke masse den aluyn genouch gelyck hetwelck sy oock al te vergeefs gefixeert hebben.

17. Andere van den Sophisten hebben den *mercurium* op veelderley manieren gefixeert, maer sy en hebbender niet met connen uytgerechten De sommighe sublimeren den *arsenicum* dicwels ende dissolveren [209r] hem dicwels met *oleum tartari*, coaguleerende hem dan dicmael ende fixeerende, waermede dat se meynden het coper tot silver te maecken, maer ten es oock tot gheender perfectie gecommen. Want vorwaer den *Arsenicum* en can men geensins fixeeren, tensy saecke dat den artist oft werckman daermede wel weet omme te gaen, want alle dye filosofhen dye hebben alle te vergeefs daerin gelaboreert.

18. Daerom soo laete ick eenen yegelyck weten ende geve te kennen als dat de vorseide witte materie ofte tincture gemaect is uyt een valsch fundament ende oock om het coper daer valschelick mede te albificeeren ofte wit te maecken, ende dye Sophisten hebben het coper wit gemaect op dees maniere met twee mael soo veel silvers daerby te doene. Ende dat hebben sy daernaer vercocht tot de goutsmeden ende muntmeesters ende daerdoor is dan dye munte valsch geworden ende soo en synder niet alleene by bedroghen de muntmeesters, maer oock die de munte gecocht hebben. Ende sommighe van den Sophisten hebben genomen in de plaetse van den witten *Arsenicum* den rooden *Arsenicum*, ende selvighe is oock al tot valscher conste gecommen.

19. Andere syn ten laetsten gecommen tot den gemeenen sulphur, den welcken sy hebben gecocht ende gelaboreert tot dat hy seer geel is geworden, ende datte met asyn ende met scherpe looghe ende met scherpe pisse, eenen dach ende nacht lanck, tot dat het seer wit is geworden. Ten lesten hebben sy hem gefixeert ende prepareert met calck van eyerschalen, ende met gemeyn sout, ende hebbent alsoo dicwels gesublimeert ende meyndent alsoo fix te maken; maer ten is tot gheender perfectie gecommen. Maer het was seer schoon ende van het beste cinober dat ghy vinden muecht ofte dan ghy oock ooynt gesien hebt.

20. Dye sommighe hebben den sulphur gecocht in de forme van een levere, ende datte met lysaet olie, olie van tichchelen ende olie van olyven gedecoqueert in asyn. Ende ten lesten hebbent sy gegoten op eenen marbel steen, ende dan wordet gelyck een lever, ende dat hebben sy dan daer naer gedestilleert tot een citryn olie met cleynen viere; maer sy hebbent al gedaen met schade ende schande.

21. Ende ghy moet u oock wachten van den sophistiche olie *vitrioli* ende *oleum Anthimonii*, ende oock van den perfecte ende onperfecte olien getoghen uyt de metalen, als van de olie vant gout, van silver ende van alle dye andere metalen. Ghy moet u selven [209 v] oock wachten van den sophistighen preparatien van den gemeynen mercurius, van den *Arsenicum*, van den Sulphur ende van dyer gelycke meer, haer sublimeren, destilleeren *per ascensum et descensum*, *fixationes* met asyn, met salpeter, *vitriolum* ende sal Armoniack.

22. Ghy sult oock laten varen de sophistiche tincturen van den marcasyten ende van den *crocus martis* gemaect, ende van den sophistiche woorden die men heet *pars cum parte*. Maer om dat ick compassie met u hebbe soo sal ick u gaen leeren dye drye principale particulaere Arcanen: te weten dat eerste door den *Arsenicum*, dat tweede door den *vitriolum* ende dat derde door den *Anthimonium*, uyt dye welcke drye ick u sal leeren maecken de projectie op den mercurium ende op alle andere onperfecte metalen, hyer niet van noode meer te verhalen daer af of te leeren, want ic heb se u hier vooren leeren maecken: daerom studeert hyer in, ende doeter neersticheyt, want hyer in licht alsulx verborghen.

23. VOLCHT NU VAN DE PREPARATIE van de materie van den *Lapis Philosophorum*. Dit heist de nature uit, te weten dat die filosoofsche cracht ende mannelijck geslachte moet gebrocht worden tot een mercuriaelsche substantie opdat het dan soude moghen wassen ende comen tot eenen *Lapis Philosophorum*. Nochtans moet men gadeslaen ende waernemen die gemeine preparatien van Albertus magnus, van Geber, van Thomas de Aquino, van Rupeschissa, van Polidorus ende dergelycke meer. Als dat alle temale anders niet en syn dan sommige gemeene solutien, sublimatien ende calcinatien ende tot ons universael niet met allen nuttelick ofte bequaem. Want dat behoeft alleen dat alder secreteste filosoofschien vier. Daerom den mercurius ende het vier die sullen voldoen ende genoeg doen.

24. Maer om een lutel te spreken van sommige filosoofsche preparatien gelijk daer sijn: putrificeeren, destilleeren ende sublimeeren, calcineeren, tingeeren, coaguleeren, dealbeeren, rubificeeren ende fixeeren. Die moet ghy oock verstaen in huerlier universalien ofte dinghen van wat operatien dat die selve nature is inn de voorschreven materie, int filosoofsche vat ofte instrument eenen tijt lanck in behoorelick vier, niet in gemeyn vier, soo salder root ende wit te samen uit [210r] spruiten uit eenen wortel, sonder eenich middelste toetsel, dat solveert dan hem selven oock wederom ende wordt wederom wit ende root ende crijcht een soffraensche ende oock swerte verwe ende dat cryget altemale door sijn selven ofte *per se*, het trout hem selven en brencht vruchten voorts van sijn selven ende door sijn selven. Dan moetet wederom gedecoqueert worden, gebraeden ende gegoten worden, ascendeeren ende descendeeren, welcke operatien alle connen geschien door één werckinghe door die cracht der sonnen.

25. Sommighe filosofen nochtans die hebben dat gout gedissolveert met de *quintam essentiam vini*, dye daer eerst gehadt heeft den eersten ende den lesten graet van de gradatien ende alsoo hebben sij hem gemaect volatil opdat het soude moghen door den helm

op clemmen; meynende dat het was de warachtighe volatile ofte vluchtighe materie der filosofhen, het welck alsoo niet en is.

26. Nochtans en is dat *arcanum* niet te versmaden om dat selvighe perfect *corpus metallicum* te brenghen tot een volatile ende spirituaelsche substantie. Nochtans soo dolen sijlieden in de separatie der elementen, welck proces gemaect hebben als te weten Lullius, Richardus Anglicus, Rupeschissa ende oock noch andere. Dan noch soo dolen sijlieden alle, maer sij hoepten het gout te separeeren op dees maniere tot een subtile ende spirituaelsche ende elementsche cracht. Ende al wast dat sijt connen separeeren dan quamt daer naer dan wederom tot een masse ende datte door het circuleeren ende rectificeeren. Ende het is oock altemale tevergeefs geweest ende het bleef altoos tot een volatile materie ende tot een *aurum potabile* gelijk als sijt dan noemen.

27. De oorsaecke waerom dat se tot huere intentie niet gecommen en sijn is dese: want de nature en wilt op dees maniere gheensins afgetrocken worden, noch gescheiden worden door smenschens hulpe, als door putrificeeren ofte met eenighe instrumenten ofte gelasen. Maer sij kent selve haer operatie ende werckinghe ende oock die gewichten der metalen, wiens separatie, rectificatie ende coagulation sij haerselven voort brencht sonder iemants toe doen ofte sonder iemants manueel daer over te gebruycken, dan dat die materie alleen gehouden wort int secrete vier ende verborghen in sijn gelas ofte eighen vat ende instrument. Daerom die scheidunghe der metalen, die is de menschen onmogelick, hoewel dat het schijnt [210v] mogelick te sijne dat het selve warachtich is. Soo en ist nochtans niet waer, want alle het ghene dat Raimundus Lullius daer van geleert heeft dat heeft hij altemale valschelick gemeynt, want die nature heeft in haer selven haren eighenen separateur ende scheider, den welcken alle het ghene dat hij scheidt dat selvighe can hij wederom te samenvoeghen sonder het smenschen helpe ofte toedoen; ende die nature kennet selfs alderbest.

28. VAN DE INSTRUMENTEN ENDE VAN HET PHILOSOOFSCH VAT. Die filosofhen dye men daer noemde Peripatetici, dye hebben dit secrete ende verborghen vat der filosofhen al averechts verstaen, ende den Alchymist Aristoteles dye heeft dit noch al veel qualicker verstaen, segghende dat men de materie moet decoqueeren ende maecken in een dobbel instrument. Ende sommighe segghen noch ergheer! Te weten: dat dye substantie ofte materie moet in de eerste separatie ende inden eersten graet gemaect weesen in een metalen vat ofte instrument, ende in den tweeden graet, der coagulation ende dealbation van den eerde, soo moesten se hebben een gelas vat oft instrument. Ende in den derden graet, der fixation, soo moest dye materie gedaen worden in een eerden instrument.

29. Niettemin dye andere filosofhen verstaen hyeruyt dat men alleen maer en moet hebben een instrument tot alle dye operatien ende werckinghen, soo langhe totdat ghy compt tot den rooden perfecten steen. Want onse materie dat is onsen wortel, van noode weesende tot onsen steen: ten rooden ende oock ten witten. Ende tot deeser intentien soo moet ons instrument op deeser maniere gemaect syn, alsoo dat in het instrument dye hemelsche influentien, te weten hemelsche onsienelycke impressien ende radien des oppersten *astrorum*, mueghen in het instrument huerlyer werckinghe volbringhen. Anders ist onmogelyck te cryghen ofte te becommen den Orientaelschen, den Persyschen, den Caldeeuschen ofte oock den Egyptyschen Steen der Wysen, duer den welcken Anaxagoras alle dye werckinghen ende crachten des firmaments geleert ende gekent heeft. Ende heeft oock daerdoor gepresagiert ofte gepropheteert datter van den hemel af neder op eerden eenen grooten steen dalen ende comen soude, het welck oock naer syn doot geschiet is.

30. Daerom soo moet ons Cabalystische instrument gemaect worden naer de Geometrische maete ende gewichte, ende met eenen viercanten rinck gemaect worden opdat den spiritus ende de siele van onse materie gesepareert weesende van syn lichchaem mach opwaerts int instrument vlieghe.

31. Ende ist dat het instrument grooter, hoogher, wyer, ofte breeder is dan ic u geleert hebbe, soo sal die wermte van ons secreet filosoofsche vier int instrument hem selven soo seer verheffen ende opsteeken, alsoo dat het instrument daer de substantie in es wel soude in duysent stucken springhen, ende dat oock met peryckel des doots van den laborant diet werck doet. Daerom soo moet ons filosoofsche vat ofte instrument seer wyselyck ende met alder neersticheyt gemaect syn ende den laborant die moet wel waernemen wat materie dat hy moet hebben ende wat voor materie dat hy moet in de eerste solutie daer af nemen ende wech werpen. Ende het instrument moet dees forme ende fatsoen hebben opdat die separatie ende de putrefactie der elementen mach geschien, ende dat elck besonder op syn plaetse mach blyven hanghen ende rusten. Ende dat Sol ende die ander planeten rontsom die eertsche elementen mueghen huerlyer werckinghe ende crachten volbrenghe ende dat hueren loop rontsom niet en worde belet duer groote quellinghen ofte persecutien, want naer den heysch moet het instrument syn rondcheyt hebben ende oock syn hoochde.

32. Ende eer ghy beghint soo moet ghy de metaelen suyveren ende oock u dinghen al te male gereet hebben, als te weten: die instrumenten daer ghyt alle gange moet in doen, ende oock blaesbalcken, ende smeltcroesen, capellen, lutymenten, asschen, cucurbyten, aquas fortes ende aquas regias, dienende alle totter proiectie. Daerom moet ghy deese al gereet hebben.

33. DIT IS NU VAN DAT SECREET VIER der filosofhen. Dit is nu de sententie van den wyse phylosoophen dye daer leeren ende spreeken: *Ignis et Azot tibi sufficient.* Dat is te seggen, dat het vier ende den *mercurius*, te weten dese twee, u sullen genoeg doen, want het vier alleene, dat is het werck ende conste alleen. Maer dye daer spreken ende leeren, dat men dye substantie moet houwen in de hitte van een vier van colen, dye dolen daer in.

34. De ghone oock dye daer segghen dat men se moet houwen in de wermte van peerdemes, dye syn oock verdooft, want sy hebben wel de materie gesublymeert door het coolvier sonder grooten [211 v] aerbeyt, maer sy en connen se niet daerdoor dissolveeren. Die sommighe dye hebbent versocht duert lampenvier, ofte door het bernen van eender lampen, meynende ende segghende dat dit was het secrete vier der filosofhen, dienende tot den *lapis*. Dye sommighe dye hebbent geset in een *balneum*, ander in asschen van genyver haut ofte besien, andere in levende calck. Die andere hebbent gesocht in den *tartarum*, andere in *vitriolum*, andere in *sal nitrum* ende dyergelycken noch veel meer.

35. De sommighe hebbent versocht in bernende waters, gelyck als Thomas de Aquino daer valschelijck af schryft ende spreekt, segghende dat Godt ende syn engelen niet en connen gedoen nochte geduren, sy en moeten dit vier hebben, ende dat syt alle daghe besighen moeten, het welcke een gruwelicke blasphemie ende lasteringhe is, ende oock een valsche ende openbare luegene. Ende alle de hitten ende wermten dye hyer voren vermaent syn, te weten dye doort vier gemaect worden, dye en dyenen geensins tot ons werck noch tot onser consten ofte *lapis*.

36. Daerom siet toe dat ghij niet verleit en wort van Arnoldus de Villanova, die daer geschreven heeft van het coolvier, want ghij souter oock door bedroghen worden. Maer Almadir die seit ende leert ons dat wij genoeg hebben met die onsienelicken radien der Sonnen ende stralen des hemels om daermet te coaguleeren ende den *mercurium* perfect te maecken, ende het dient oock seer wel tot die transmutatie ende regeneratie der metalen sijnen tijt lanck continueerende. Den selven Almadir seit oock wederom noch eens, tensij saecke dat het vier ons gout werm gemaect heeft duer sijn vochticheit, duer den roock des berchs allenxkens onsteken wesende, soe en sullen wij niet deelachtich weesen van den rooden noch van den witten lapis, ende ons secrete vier der wijsen dat gheeft ons dit altemale wel te kennen.

37. *Summa* ofte ten letsten, soo is dit nu onse materie van ons secrete vier te weten dat ghij onsteect propelijcken eenen gevoelicken *spiritus* des viers die om hooge vliecht, ende doet dat boven op ons vat ofte instrument, daer onse filosoofsche materie in is. Soo sal die wermte daer door trecken ende alsoo die substantie verwermen en volbroeien ende brenghen

tot die oprechte regeneratie ofte herboringhe als ment continueert eenen tijt lanck sonder ophouwen, soo is u werck volent ende volbracht. Dese dinghen leere ick u voor een groot secreet der naturen.

38. DIT IS NU VAN HET PHILOSOFISCHE *FERMENTUM* OFTE DEESSEM ENDE VAN HET GEWICHTE Dye filosofhen wercken seere op den deessem ende op dye conste van den selven deessem ende oock op het fermenteeren, welcke conste dye beste is van allen; het welcke oock die filosofhen hebben beloeft dat sy dat *arcanum* mets Godts hulpe duer parabolen ofte duer eenighe ander gelyckenissen nemmermeer en souden te kennen geven. Maer nochtans is Hermes den oppersten vader van alle dye ander filosofhen, die in syn sevenste boeck leert seer claerlick van dye fermenten ofte deessems. Want hy secht dat dit is den sleutel ende het eynde van het werck, ende van den conste, ende sluytende het *fermentum* aldus dat tot het gout niet dan gout en dient, ende tot het silver niet dan silver. Ende de sommighe segghen dat het *fermentum* dye siele is dewelcke als sy niet wel gepurgeert ofte geprepareert en is tot het *magisterium*, soo segghen sy dat het oock niet met allen en can volbrenghe nochte uytgerechten. Maer sommighe botte esels dye soecken dye conste in den gemeynen sulphur, in den *Arsenicum*, in *Tutia*, *auripigmento*, *vitriolo* ende in dyergelycke noch meer, maer sy dolen alle, want het is dye selve substantie dye daer gesocht wort, daermede en uyt dye welcke dat dye conste moet getrocken worden.

39. Ende omdat wy en wat souden moghen spreken van het gewichte dat is op twee maniere te verstane: dat een dat is naturelick ende dat ander dat is constelick. Naturelyck: ist saeck dat ghy er te veele eerden toedoet dan dye nature vermach ofte oock te luttel soo wort dye siele versmacht ende soo en comender gheen vruchten af.

40. Ende dat selve moet ghy vant water verstaen. Ist saecke dat ghy er te luttel ofte te veele waters daer by doet, soo en comder sonder schade niet af . Want isser te veel waters by, soo valt dye materie te weeck, ende isser te luttel waters by, soo valt dye materie te hert. Ende isser te veel luchts by soo is dye tincture te groot ende te sterck daer in gedruet. Ende ist saecke datter te luttel luchts by is gedaen, soo valt dat corpus veel te weeck ende bleek van verwen. Ende ist saecke dat het vier te groot is, soo verbrant u materie, ende ist dat het vier te cleyn is soo en hevet dye cracht niet dat het u substantie genoegh can uyt drooghen, noch oock solveeren. Hyerin is dat elementsche gewichte geleghen.

41. Onse materie dye sult ghy nu aldus verstaen, te weten dat sy is rooden ende gefixeerden sulphur, dye gebrocht is tot op den lesten graet. Soo wordet dan in de operatie oft uit wercken een conste ofte een gave sonder eynde. Ende alst alsoo bestandich ende fix is, tesamen met syn eyghen vier, ende met gelycken gewichte met de materie, altemael tesamen,

sonder eenighe veranderinghe van den graeden, in het beste filosoofsche vat gedaen, met synen segghel ofte lutymment seer neerstich ende wel toe gestopt ofte geluteert, ende dan alsoo int secreet vier der filosofhen gestelt, soo salder af commen en uyt spruyten dye filosoofsche Sonne; ende dye salt altemale verlichten dengenen principalick dye haer licht verwachten ende dan soo sullen sy eenen grooten hoop verwachtende syn.

42. Met dese luttel woorden begeeren wy het secreet van den *lapis* besloten te hebben, niet manck wesende in eenighe puncten nocte gebreckelicheyte. Waervan wy ten eersten Godt Almachich seer hoochelyck sullen dancken ende dat met eenen onsterfelicken danck ende dan oock daernaer den Autheur van desen. Daarom soo latet u genoeghen, ende stelt u herte alleen op Godt ende naerst op deesen onsen schat, want hy te boven gaet alle schatten ende iuweelen van der gantscher wyde werelt. Finis.